

Sztuka ruchu i psychoanaliza w kulturze rosyjskiego srebrnego wieku do roku 1930

Przedstawiony projekt ma na celu połączenie dwóch ważnych obszarów kultury rosyjskiej początku dwudziestego wieku – nowego tańca i psychoanalizy. W Rosji, jak również w Europie Środkowej i Wschodniej, początek dwudziestego stulecia był okresem rewolucji intelektualnej i kulturalnej, która źródła ludzkiej podmiotowości lokowała w ciele i nieświadomości. W tym procesie taniec i psychoanaliza odegrały istotną rolę. Był to czas wysunięcia się na plan pierwszy indywidualnych ekspresji cielesnych i narracji pierwszoosobowych, co ukształtowało sztukę tańca w dwudziestym wieku. Zarówno na scenie, jak i w życiu awangardowi artyści walczyli z moralnymi nakazami i tabu, głosząc emancypację i wolność, zmieniali styl życia. Wyzwolenie ciała szło w parze z uwolnieniem nieświadomości.

Celem naukowym projektu jest zbadanie i opisanie rozwijającego się w latach 1904-1930 w Rosji zjawiska nazywanego „sztuką ruchu” w kontekście wzajemnych powiązań z psychoanalizą, będącą wówczas ważnym elementem rosyjskiego życia intelektualnego, które z kolei charakteryzowało się połączeniem kultur dwóch środowisk – artystycznego i akademickiego, podlegających tym samym wpływom duchowym, powiązanych tymi samymi ideami politycznymi. Warto odnotować, że to pod wpływem tłumaczeń pism Sigmunda Freuda w języku rosyjskim pojawiło się słowo „podświadomość”, które stało się bardzo popularne w kręgach teatralnych, czego przykładem jest rozdział poświęcony problematyce podświadomości w treningu aktora w książce Konstantina Stanisławskiego „Praca aktora nad sobą”. Innym istotnym obszarem zainteresowań artystów srebrnego wieku był ruch ludzkiego ciała (gest, pantomima, taniec). Poszukujący na początku lat dwudziestych „formuły sztuki syntetycznej” Wassily Kandynski przeznaczał w niej tańcu jedną z głównych ról, a jednocześnie artysta interesował się psychologią twórczości, w tym także psychoanalizą. Jednocześnie twórcy nowego tańca byli intelektualistami, wielu z nich ukończyło studia wyższe – najczęściej na wydziałach filologiczno-historycznym lub prawniczym, na których to przedmiotem obowiązkowych wówczas była psychologia.

Nowy taniec rosyjski i psychoanalizę łączy nie tylko zainteresowanie symptomami i ekspresją cielesną, ale i idea „odnowy życia”. O ile idee Nietzschego były założycielskimi dla tego projektu, to teorie psychoanalityczne miały dostarczać narzędzi. Artyści aktywnie wspierali realizację tego celu. Sztuka srebrnego wieku była sztuką inteligencji, kierującej się wiarą w pewną utopię, mającą korzenie w filozofii symbolizmu rosyjskiego. Jednak ze względów politycznych poszukiwania ruchu swobodnego oraz tańca plastycznego mogły być rozwijane tylko do końca lat dwudziestych. Niedługo po tym zainteresowanie tańcem zastąpione zostało zainteresowaniem sportem i gimnastyką, zdrowiem i higieną. Choreografowie, oskarżeni o „formalizm” i „dekadentyzm”, zostali zepchnięci przez sowiecką cenzurę na peryferia, a ich odkrycia w dziedzinie tańca i ruchu wykorzystano w choreografiach parad masowych na Placu Czerwonym.

Sztuka ruchu to zapomniany i dlatego niedoceniany dziś obszar rosyjskiej kultury, a przedstawione badanie ma na celu uzupełnienie wiedzy na jego temat. Rosyjski taniec nie rozwijał się w próżni estetycznej, lecz był przede wszystkim zjawiskiem uwikłanym w kontekst kulturowy. Jego historia to również historią społecznych ideałów, polityk pewnych instytucji i konkretnych ludzi. Bez tego kontekstu nie jesteśmy w stanie zrozumieć znaczeń, oddanych w „tekście” tanecznym. Spojrzenie na nowy taniec rosyjski z proponowanej naukowo-historycznej perspektywy, ujawnienie bogactwa istniejących w rosyjskiej kulturze początku dwudziestego wieku interakcji, zbadanie wspólnych źródeł i wpływów pomiędzy sztuką ruchu a rozwijającym się ruchem psychoanalitycznym pozwoli na pełniejsze ujęcie tematu nowego tańca rosyjskiego oraz przyczyni się do pogłębienia wiedzy o historii psychoanalizy w Rosji. Wyniki badań znacząco wpłyną na rozwój wiedzy o teorii i historii tańca, historii sztuki oraz historii psychoanalizy, jak i szerzej – nauk o kulturze.

Projekt opiera się na materiale źródłowym, zebrany podczas przeprowadzonych kwerend naukowych w Rosyjskim Państwowym Archiwum Literatury i Sztuki w Moskwie, Centralnym Moskiewskim Archiwum-Muzeum Zbiorów Prywatnych, Muzeum historii medycyny Pierwszego Moskiewskiego Państwowego Uniwersytetu Medycznego im. I.M. Sieczenowa, archiwum Głównego Państwowego Muzeum Teatralnego im. A. A. Bachruszyna w Moskwie oraz Rosyjskiej Bibliotece Państwowej. W badaniach stosowana jest perspektywa etnoscenologiczna Jeana-Marie Pradiera, wzbogacona o analizę opartą o elementy systemu Effort-Shape i Choreometryki Alana Lomaxa oraz optykę Nowego Historyzmu Stephena Greenblatt.